

Bohumil Němec — propagátor a popularizátor vědy

Jan Krekule

„Věřím, že lze i nejsložitější věci podat způsobem jednoduchým.“
(Vzpomínky, Archiv AV ČR 2002)

Propagace a popularizace vědy byly samozřejmou součástí celoživotní kariéry Bohumila Němce (1873–1966). Je na místě, aby po seznámení se s Němcovou osobností (Živa 2006, 6: LXXXI) a stěžejními výsledky jeho badatelské činnosti (Živa 2007, 1: 8–12; 2: 53–56; 3: 101–103; 4: 150–152) byl i tomuto tématu věnován příslušný prostor. Představuje však soubor natolik rozsáhlý a různorodý, že v tomto příspěvku se lze dotknout jen některých aspektů bez nároku na postřeh celku. Motivace, které se proluly do samého počátku Němcovy populariza-torské činnosti, jsou historicky značně vzdáleny, a proto je připomínáme stručnou dějepisnou lekcí. Setkáme se s dosud opomíjenou tváří Bohumila Němce jako společenské a politické osobnosti.

Němec a jeho doba

Na podzim r. 1891 byl B. Němec imatrikulován na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity a první kroky jeho vědecké práce byly spojeny s Ústavem obecné a srovnávací zoologie Františka Vejdovského. Doba, do které vkročil chlapec z českého venkova (nezapomínejme, tehdy venkov představoval zázemí domácích elit), byla naplněna předzvěstí prudké národnostní konfrontace. Na jedné straně dozrálo národní obrození v otevřené prosazování politických emancipačních snah, jejichž nositelem bylo radikální křídlo Národní strany svobodomyšlné — mladočechů (např. Eduard Grégr, viz Živa 2007, 4: 146–147). Na druhé straně konzervativní neústupnost vídeňského dvora a vlády, živěná obavami především německé části obyvatelstva českých zemí. To nechťelo ztratit své privilegované postavení. V této polarizaci hráli významnou úlohu rozbušky i čeští vysokoškoláci a dělnická mládež, jejichž aktivity se prolínaly. Ti první sdružení v Pokrokové straně (pokrokáři), ti druhí kolem dělnického časopisu Omladina (omladináři). K výbuchu došlo v předvečer svátku Jana Nepomuckého

ho a znovu v předvečer oslav narozenin císaře Františka Josefa, obě v r. 1893. Propukly nacionalistické vášně provázené pokusem shodit sochu Jana Nepomuckého do Vltavy, oprátkou na krku sochy Františka I. (té, která je znovu součástí Krannerovy fontány na Smetanově nábřeží v Praze), strháváním „orlíčků“ — symbolů Rakousko-Uherska, narušením oslavné manifestace k císařovým narozeninám na Staroměstském náměstí, protidynastickými hesly, střety s policií. Následovalo vyhlášení stanného práva v Praze i v mnoha okolních městech, rozpuštění studentských i dělnických spolků, cenzura tisku a počátkem r. 1894 i proces se 76 (někdy domnělými) účastníky (byl mezi nimi i budoucí ministr Alois Rašín), známý jako proces s omladináři. Skončil pro naprostou většinu žalářem (již po roce však byli mnozí omladináři amnestováni). Nastalo částečné uklidnění. Obě strany se poučily a změnily taktiku. Mladočeši vedení Karlem Kramářem přišli s programem pozitivní politiky, se snahou politickými prostředky, parlamentním tlakem získávat ústupky, rozšiřovat emancipaci Čechů, prosazovat Čechy do státní služby. V r. 1896 vyhráli drtivě domácí volby a v Říšské radě

byli největší jednotitou skupinou. Toho si byla vědoma i vláda a snažila se o kompromisy a ústupky ve snaze stabilizovat situaci (velké přání císaře) a usmířit (marně) Čechy s Němci. Takovým projevem bylo např. „Badeniho jazykové nařízení“ z r. 1897, v podstatě zrovnoprávňující češtinu s němčinou ve vnitřním úředním styku a vyžadující po státních úřednících znalost obou jazyků. Nakonec ztroskotalo na obstrukcích Němců z Čech i rakouských zemí. Oboustranná potřeba kompromisů však byla přece v různé míře nadále naplňována a napomáhala i vzniku celonárodních kulturních a vědeckých institucí. Podívejme se teď, jak se na tomto běhu domácí historie podílel Bohumil Němec a jaká jemu přinesla ponaučení.

Němec byl společenský a politický člověk. Na výzvu přítele Františka Soukupa se spojuje s pokrokáři a podílí se na správě knihovny studentského spolku Slavia. Ve Slavii měli pokrokáři většinu. Němec se účastní přednáškové činnosti dělnických spolků. Snad bude působit trochu bizarně zjištění, že překládá instruktážní knížku A. Schäffleho Quintessenz des Sozialismus (Jádro socialismu). Podílí se na činnosti, která končí omladinářským procesem. V jednu chvíli je anonymně varován, ničí písemnosti a velmi zřetelně si uvědomuje osobní rizika. Jednu z dobových epizod uvedme pro její z dnešního pohledu téměř groteskní charakter. Zúčastnil se protestní manifestace na Bílé hoře, byl zatčen a policejně vyslýchán. Deklaroval svou účast jako geologickou exkurzi, obával se však, že kámen s otiskem měkkýše, který měl u sebe, může sice sloužit jako potvrzení věrohodnosti jeho výpovědi, ale zároveň jako důkaz buřičských úmyslů. Ne, nechci představovat Bohumila Němce jako revolucionáře. Podstatné je, že ač hluboce ponořen do badatelských problémů, nemohl stát stranou společenských proudů, které ho obklopovaly, a dovedl nést osobní rizika. Ještě podstatnější, že jeho osobní zkušenost a z ní vyvozené závěry v zásadě kopíruje zkušenost mladočechů. Jejich vůdčí osobnost K. Kramář se stala jeho životním vzorem pro jednání v rozhodujících situacích. Vzájemné kontakty i úcta pokračovaly za první republiky, kdy se Němec stal jedním ze zástupců Národní demokracie, pod jejíž hlavičkou posléze mladočeši vystupovali. Přiblížili jsme se tak k jednomu z motivů Němcovy populariza-torské činnosti: podíl na společenském dění, ztotožnění s národními zájmy.

Ve službách národa

„Badatel musí být synem svého národa, vystupoval jsem všude jako Čech“ — vlastní Němcova slova. Obrozenecké a posléze i československé vlastenectví, národní hrdost a obhajování jejich pramenů byly významnou součástí jeho životních aktivit. Tato slova jsou dnes anachronicky patetická, jejich obsah devalvoval. V dobovém kontextu představují jeden z klíčů k Němcovu odkazu. V této souvislosti uvedme některé skutečnosti svědčící o jejich naplnění. Roku 1913 se Němec stal tajemníkem Společnosti Muzea Království českého, doslova jejím *spiritus agens*. V době první světové války se muzeum, jeden ze symbolů národ-

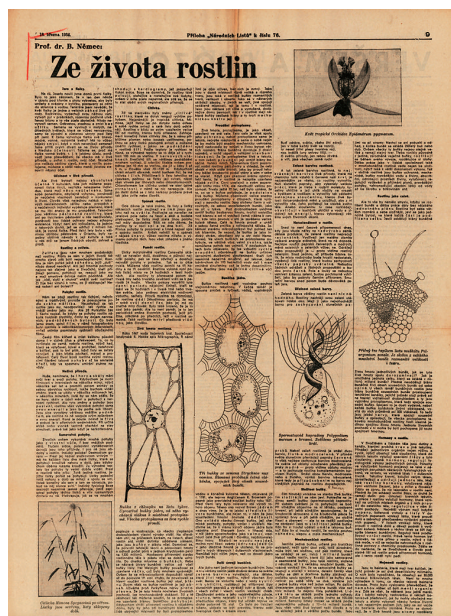
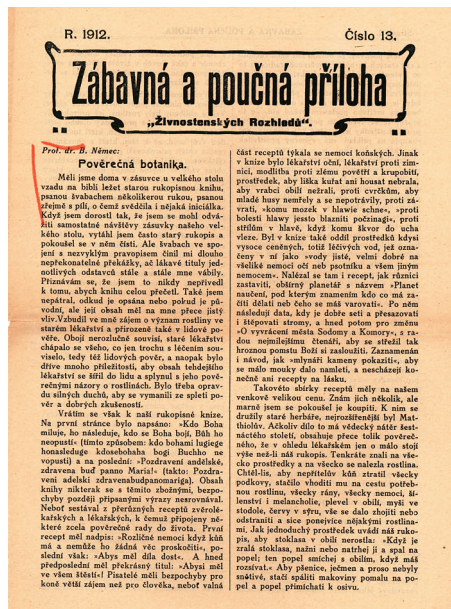
Bohumil Němec v r. 1935, kdy kandidoval na prezidenta České republiky. Kandidaturu však těsně před volbou stáhl

ní emancipace, ocitlo na pokraji kolapsu. Zájem veřejnosti opadal, převládaly existenční starosti. Chyběly prostředky nejen na pokračování sběratelské činnosti, ale i na údržbu a nejnnutnější opravy. Muzeum se do slova rozpadalo. V březnu 1918 tisknou Národní listy pod titulem Kulturní hřích Němcův burčující apel, provázený dalšími kroky k nápravě kritické situace, především organizováním sbírky. Podařilo se. Sběrka vynesla více než 100 tisíc korun, společnost muzea získala 4 000 nových členů, muzeum bylo zachráněno.

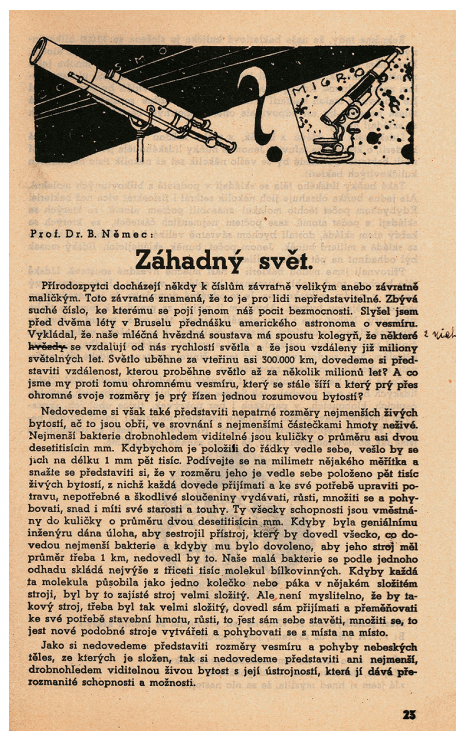
V r. 1917 vychází protiklerikální týdeník *Národ*. Jeho sekretář byl zatčen a postaven pod policejní dozor, časopis přísně sledován. Členové užší redakční rady, mezi něž patřil i jako přispěvatel Němec, se nedali perzekuci a nebezpečím zastrašit a pokračovali ve vydávání. V posledním válečném roce, kdy národnostní represe sílí, vydává pedagog a spisovatel Cyril Merhaut společ-

V příloze Živnostenských Rozhledů (1912, č. 13) Bohumil Němec s protiklerikálním podtextem vysvětluje předsudky a omyly lidového lékařství
◆ Příloha Národních listů z března 1934 je jakýmsi výtahem z rostlinné fyziologie s původními Němcovy ilustracemi. Náročné čtení, neprozuměli by čtenáři současných deníků?

ně s B. Němcem Národní čítanku, aby „bylo v našich mladých probuzeno, zachováno a posilováno české národní uvědomění... Byla psána českými odborníky, aby čtenáře povznela v jejich českém sebevědomí a poučila o tom nejdůležitějším, co každý Čech musí vědět a cítit, chce-li být opravdovým Čechem“. Do sborníku kromě vydavatelů přispěla kulturní i vědecká elita národa. Národní čítanka se dočkala druhého vydání u příležitosti 10. výročí samostatnosti r. 1928. Titíž vydavatelé, bilancování dosaženého i nástin dalšího směřování. Němcovy příspěvky: Naše věda a Naší mládeži. Téměř symbolicky byl Němec 28. října 1918 na Václavském náměstí. Sídliil tam Státní obilní ústav (rozhodoval o rozdělování zemědělských komodit, kterých byl kritický nedostatek). Jako člen českého správního výboru se Němec zúčastnil převzetí obilního ústavu do českých rukou. Šlo o jeden z prvních projevů národní samostat-

Válečná léta přivedla na stránku A-Zet pondělníku z r. 1941 Němcův článek o komunikaci mezi rostlinami, v němž jsou zmiňovány i účinky etylenu, i místra světa v boxu M. Schmelinga jako vysadkaře Wehrmachtu
◆ Čtenáře Pilnáčkova kalendáře B. Němec s didaktickou bravurou uvádí do mikrosvěta bakterií

nosti. Již nepřekvapí, že po vyhlášení samostatnosti je Bohumil Němec jmenován za Národní stranu demokratickou do Revolučního národního shromáždění a podílí se na jeho práci jako člen Výboru pro pozemkovou reformu. Závěrem této části připomínka manifestu Národu československému, který vydal společně s botanikem Karlem Dominem v Malostranských novinách počátkem osudového září 1938 a k němuž se připojila řada osobností ze školství a kultury. Končil výzvou „Raději čestnou smrt než vzdát se výsostných práv státního národa...“. Poslední hlasitý výkřik Němcova vlastenectví. Opona se zatahla.

Věda veřejnosti

Pro Němce byla věda povoláním i posláním. Jeho pojetí propagace a popularizace vědy se spolu s vlastenectvím opíralo především o jeho nesmírné rozsáhlou erudici. Vědu považoval za hnací sílu lidského pokroku, za esenci, která zlepšuje existenční podmínky lidstva, prostředek k naplnění národních aspirací. V tom se ztotožňoval s J. E. Purkyněm, jehož v tomto kontextu často zmiňoval. Významná byla okolnost, že mohl vědu propagovat a popularizovat z pozice člena reprezentativních vědeckých či politických institucí, jež často sám pomáhal zakládat či je řídit. Připomeňme alespoň ty nejdůležitější (s výjimkou akademických): od r. 1908 řádným členem České akademie věd a umění, od r. 1922 řádným členem Královské české společnosti nauk, v r. 1924 se podílel na založení Československé rady badatelské (od r. 1931 byl jejím předsedou), v letech 1926-29 byl senátorem za Národní stranu demokratickou, v 30. letech pak místopředsedou Mezinárodní rady vědeckých unií. Víme, že každý z těchto postů představoval pro něj příležitost k šíření významu vědy, nabízení vědeckých poznatků pro dobro společnosti. Znít to trochu pateticky i banálně, ale asi dobře odpovídá duchu doby.

Při pokusu roztrdit a alespoň částečně zhodnotit nástroje Němcovy literární popularizace vědy se neubráním jistě kategorizaci. Situaci si zjednoduším vynecháním rozhlasových relací i četných vysoce oceňovaných projevů, z nichž mnohé vyšly tiskem. Nejobsáhlejší je monografická literatura, kterou sám Němec dělí na vědecké knihy pro „širší kruhy čtenářské“, kam řadí *Rostliny na úsvitě vzdělanosti* (1917), *Ze země království* (1939), *Život rostlin I a II* (1940, 1941), a „knihy populární“, jako *Příjde jaro* (s učitelem Mužíkem, 1910), *Přírodopisec a otázky dne* (1913), *Fyziologie šlechtění ovocných stromů* (1913), *O původu a vývoji života* (1916), *Dějiny rostlinstva na zeměkouli* (1916), *Národní čítanka* (s C. Merhautem, 1918/19, 1928), *Vyvláštění velkostatků* (1919), *Neviditelné bytosti* (1926), *Duše rostlin* (1937), *J. E. Purkyně* (ve sbírce České postavy, 1941). *Cum grano salis* bych od první skupiny zařadil i *Naše houby*, *fotografický atlas hub* (1918), *Dějiny ovocnictví* (1955) a *Rozprávanie o stro-moch a lesích* (1956). Jednotlivé svazky demonstrierují široké spektrum tematických zájmů i Němcovu preferenci — stromy, jimž rozuměl jako fyziolog i pěstitel. Z toho, co jsem sám přečetl, plyne můj obdiv k jednoduché, srozumitelné a přesné stylistice i hojným vzorovým ilustracím (*Život rostlin*), většinou vlastní proveniencí. Ty jsou komplementární, leč nepostradatelnou sou-

VESMÍR

Časopis pro šíření přírodních věd a jejich užití

Ročník XI

V Praze v březnu 1933

Číslo 7

Redigoval Dr. Otakar Matoušek

Profesoru dru Bohumilu Němcovi k šedesátinám jeho přátelé a žáci.

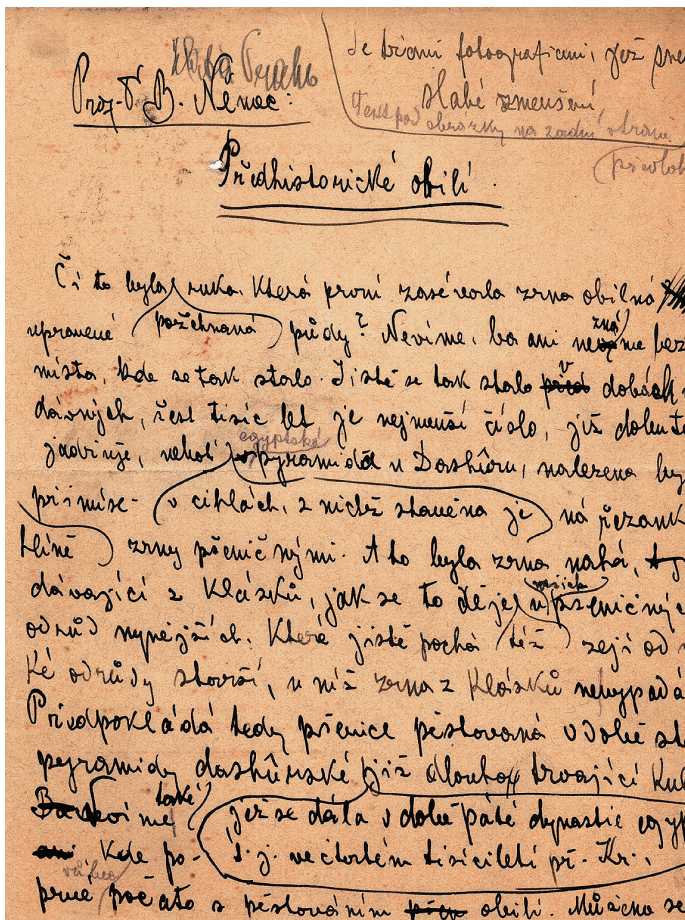
Milý kollego Němče,

dovídám se, že Vaši přátelé a žáci se chystají k Vaší oslavě: připojuji se k nim, abych Vám mohl říci, že jsem si vždycky Vaši vědecké práce vážil a s radostí poznával, jak si Vás nejen doma, nýbrž i v cizině odborníci vážili. O tom jsem se za války přesvědčil v cizině.

Přeji Vám zdraví a všecko dobré!

Lány, 10./3. '33.

T. G. Masaryk

Titulní stránka 7. čísla 11. ročníku Vesmír z r. 1933, věnovaná šedesátinám B. Němce s podpisem prezidenta republiky T. G. Masaryka

části výkladu. Neměli bychom zapomenout ani na Němcův rozhodující podíl na Ottově slovníku naučném nové doby — Dodatcích (v letech 1930–43 redigoval 12 svazků), nové verzi největší české encyklopedie.

Velmi účinným prostředkem popularizace se pro Němce staly přírodovědné časopisy. Začínají obnovenou Živou (od r. 1891), kterou po odchodu Františka Mareše řídí společně s Bohuslavem Raymánem a po jeho smrti v letech 1910–15 sám. Koncem války a začátkem 20. let rediguje spolu s Františkem Smotlachou Časopis houbařů českých, později československých. Jeho vlastním dítětem je časopis Vesmír, který v letech 1923–1945 většinou sám redigoval.

Nejpestřejší kategorií, která zároveň oslovovala nejširší okruh laické veřejnosti a již zůstal věrný až do své smrti, představují příspěvky v denících a časopisecké literatuře (viz obr.). Uvedme bez nároku na úplnost v chronologickém pořádku: Národní listy, Zlatá Praha, Živnostenské rozhledy, Dělnické noviny, Pražská lidová revue, Pilnáčkův kalendář, A-Zet pondělník, Vysoká škola, Lidová demokracie, Ovocnářství a zelinařství, Za vysokou úrodu.

Již z letmého srovnání Němcových příspěvků deníkům a časopisům je zřejmé, jak širokým tematickým repertoárem oslovoval neméně široké spektrum čtenářské. Hospodyňky, čtenářky Pilnáčkova kalendáře, solidní měšťany s Národními listy či Zlatou Prahou, stejně jako čtenáře Živnostenských rozhledů či Dělnických novin. Nebudu tu pestrobarevnou směs novinových článků analyzovat, ale omezím se na několik zobecnujících ukázek. Náměty (většinou ze živé přírody) dokázal přizpůsobit čtenářskému

okruhu, nikdy však neopustil měřítko vědeckého výkladu, nedopouštěl se literárního pitvoření a rozměšňování. Výklad byl vždy jasný, přiměřený úrovni čtenářského adresáta. Informoval širokou veřejnost i o vědeckých hypotézách a pokusech, které je ověřovaly. Faktograficky úzce vymezený předmět výkladu zasazoval do širšího historického či společenského rámce, v němž se svrchované projevovale jeho vzdělanost i myslitelský nadhled. Pro ilustraci několik příkladů.

V příloze Národních listů z 9. 8. 1911 byl uveřejněn příspěvek Atmosféra velkého města a rostliny. V úvodu pozastavení nad neradostným sousedstvím Královské obory (Stromovka) a blízké elektrárny i nad úbytkem jehličnanů v pražských parcích. Citujeme: „Příčinou toho je zkažená atmosféra velkého města, zkažená hlavně plyny, vznikajícími při spalování uhlí. Při tom totiž vzniká kyselina siřičitá, která vniká do listů stromů jehličnatých a některých listnatých, způsobuje červené nebo rezivé skvrny na nich a předčasně opadávání.“ Následuje popis pokusů ruského badatele D. N. Neljubova s hrachem, týkajících se inhibičního vlivu „zkaženého vzduchu laboratorního“, zkaženého nepatrnou příměsí svítiplynu či acetylenu. Laický čtenář nedělních novin je tedy varován před emisemi a seznámen s pokusy, které vedly k objevu etylenu jako plynného hormonu. Fenomén a zároveň cesta k jeho vysvětlení (v tomto případě mimoběžná), jakož i aktuální varování staré téměř 100 let.

V příloze Dělnických novin z r. 1913 byla otištěna na pokračování esej Příroda a civilizace. V době, kdy stále převládala euforie civilizačního triumfu, upozorňoval B. Němec důrazně na možné negativní důsledky chování lidstva jako podmanitele přírody, kořistníka. Na různých místech se

Ukázka rukopisu článku ve Zlaté Praze (1917, roč. 34, č. 20). Snímky poskytl Masarykův ústav — Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., pokud není uvedeno jinak

pak dočteme: „Je to něco zcela nového, řekněme nadpřirozeného volati po ochraně přírody, po rozumném hospodaření ve přírodě s ohledem na pokolení budoucí.“ Nebo: „Loupeživé hospodaření „civilisovaného“ člověka vede ke skáze vši krásy přírodní a je s to měniti zeměkouli na fádni civilisovanou poušť, jejíž skvělé příklady skýtají periferie kvapně rostoucích velkoměst“, ale také prorocké „Vážné obavy vzbuzuje nynější směr civilizace, na nějž náš svět sotva může býti hrdý.“ Sloh poněkud archaický, leč poselství aktuální, pan profesor viděl za horizont doby.

Jak se dělá popularizace vědy — Živa a Vesmír

V r. 1922 vybízí ministr financí Alois Rašín Bohumila Němce, aby založil a vedl přírodovědný časopis. Sám milovník přírody, slíbil a poskytl finanční podporu. Příležitost, kterou Němec plně využil. V r. 1923 vychází první číslo obnoveného měsíčníku Vesmír (předchozí Kumpoštova a Fričova řada vycházela v letech 1871–1906) a v jeho obsahové struktuře i věcné náplni uplatnil Němec své představy o popularizaci. O záměrech a jejich realizaci nechme promlouvat samotného autora. V úvodním článku prvního ročníku Co chceme píše: „Jsou to právě vědy přírodní, jejichž užití ve prospěch lidstva způsobilo velký pokrok blahobytu všech vrstev lidské společnosti, zbavilo je mnohé nejistoty.“ A dále: „Vesmír bude psán slohem vsem čtenářům přístupným, bude však podávati poznatky získané opravdovým vědeckým badáním a myšle-

ním. Bude navazovat na Fričův Vesmír a Purkyňovu Živu — k zušlechtnění ducha, posílení rozumu.“

Na tomto místě uvedme jako poznámku, v čem se toto navazování projevilo, či v čem se nový časopis od předchůdců lišil. Vesmír, založený v r. 1871, řídil Antonín Frič po dobu téměř 30 let a orientoval jej především na popisné poznávání domácí přírody. Botanika, zoologie, ale i mineralogie a geologie. Němec sám uvádí, že nový Vesmír, byť se bude věnovat i domácí přírodě, musí být exaktnější, neboť „pokusné metody ovládl všechny obory“, a všeobecnější.

Jinak je tomu s dědictvím obnovené Živy, kterou Němec, jak již víme, od 21. ročníku (1911) sám až do r. 1915 redigoval. V zásadě její věcná a formální skladba předjímal složení Vesmíru, s nímž se v následujících řádcích seznámíme. Němec sám byl významným autorem větších článků a v některých ročnících Živy jeho příspěvky v oblasti „věd přírodních v užším slova smyslu“ obnášely až třetinu celkového rozsahu. Část představuje populární výklad (označení populární může být v této souvislosti zavádějící, je to i pro poučeného laika náročné čtení respektující strukturu vědeckého sdělení) jeho původních prací v Rozpravách České akademie věd. Vzorovým příkladem může sloužit článek Regenerační zjevy a jejich prospěšnost z 21. ročníku. Na příkladu *Streptocarpus Wendlandii* je prezentována excelentní studie experimentální morfologie s řadou vlastních fotografií a kreseb (viz obr.).

V r. 1933 (10. ročník) bilancuje: „První čísla Vesmíru vyplňoval jsem z poloviny i více sám, chtěl jsem ukázat, jak bych si Vesmír představoval. Především jako časopis populární. Věřím, že lze i nejsložitější věci podat způsobem jednoduchým a téměř každému srozumitelným. Kdo svůj předmět dobře ovládá a jasně myslí, dovede také jasně psát. ... Prál jsem si, aby byl obsah Vesmíru rozmanitý a zajímavý tak, aby v něm každý mohl něco nalézt, co by ho zajímalo. Proto jsem se snažil, aby přinášel mnoho drobných zpráv z nejrůznějších oborů. Popularitě nesmí být však obětována vědeckost. ... V obrazové části kladl jsem hlavní důraz na fotografie. Jsou věrně a přírodě nejbližší. Ale nelze všechno vyjádřit fotografií. Kreslené obrazy jsou nenahraditelné pro svou schematicnost a jasnost.“

Otevřeme teď stránky Vesmíru a podívejme se vlastníma očima. Každé číslo obsahovalo článek většího rozsahu, který uceleně pojednával o tématech převážně ze živé přírody, a v rubrice Rozhledy příspěvky méně rozsáhlé, často s filozofujícím podtextem. Nedílnou součástí byla rozsáhlá rubrika Drobné zprávy obsahující — mnohdy pod pseudonymem či šifrou — stručná sdělení o zajímavých objevech či pozorováních. Často byla provázena fotografickými ilustracemi, případně komentáři k fotografiím. Formálně podobná byla rubrika Z naší přírody, většinou bezprostřední podněty a pozorování ze soukromého pobytu v přírodě, provázené vlastními fotografiemi — Němcův příspěvek Hnízdo žlutý zelené či Zmije na Vyžlovce. Nesměla chybět rubrika Z vědeckého života, která připomínala jubilea vědeckých osobností a informovala o zasedání vědeckých společností či jejich výročních shromážděních. Rubrika Z přírodovědecké pracovní ilustrovala zajímavý jev či experimentální řešení problému. Od 8. svazku přibýly Astronomické rozhledy

„Uřízneme-li čepel a zasadíme ve vlhký písek — asi jako to činí zahradníci s *Begonií* — vytvoří se na ní záhy bojně kořenů, později též několik pupenů, které však jsou jednolisté a po dlouhou dobu mohou statně růsti. Činí dojem jediného listu, který svým řapíkem jako by byl přirostlý k mateřské čepeli. Ale můžeme rozřezati čepel na větší nebo menší kousky, zasadíme-li je spodní částí v písek, vytvoří pupeny (obr. 2) a stačí k tomu vzít i jen úzký proužek čepelce, obsahující jeden postranní nerv (obr. 3). Životnost rozřezané čepelce je tedy znamenitá, lze ji rozřezati na zcela malé části, každá však dovede reprodukovati nejen jednu, nýbrž zpravidla hned několik celých rostlin. Když byly tyto pupeny po nějakou dobu rostly, můžeme je snadno od čepelce, na níž byly vznikly, oddělit a dále samostatně pěstovati. ... Třeba zde vyložit něco o způsobu vzrůstu lupenitého listu u *Streptocarpus Wendlandii*. Čepel dorůstá na svém spodě, na své bási, zde nalézáme na rozhraní mezi čepelí a mesokotylem pletivo tvořené dělivými buňkami (obr. 4, ve výši písmene x), které produkuje stále nové buňky na stranu k čepeli i k mesokotylu obrácené. Uřízneme-li čepel nad tímto basálním meristémem, doroste činností jeho nová čepel...“
Úryvek i obr. z článku Regenerační zjevy a jejich prospěšnost. *Živa* 1911, IX: 270–274. Obr. z archivu redakce

a rubrika Z našich škol, jež se zabývala metodikou vyučování a soustřeďovala příspěvky mladých přírodovědců. Ty byly i vyhodnocovány a oceňovány.

Jak a čím přispíval sám šéfredaktor? Příkladem mohou být čísla prvního ročníku. Kromě redakčního úvodu si přečteme v článku Vůle žít o regeneračních schopnostech rostlin se zdůrazněním jejich morfogenetického potenciálu, dále Jedovaté a podezřelé houby (ještě se k nim vrátíme), o společenském hmyzu informuje článek Vosí hnízdo s drobnými společensko-politickými implikacemi, následují Hmyzožravé rostliny a Stromy a houby. Vratme se ale k jedovatým a podezřelým houbám. Upoutá nás historická exkurze, v níž houby sehraji rozhodující úlohu v mocenských intrikách. Červené muchomůrky podala Agrippina Claudiovi, na otravu houbami zemřel papež Kliment VII. i král Karel VI.

Solidní historický rámec byl spíše pravidlem než výjimkou, pan profesor byl přece polyhistor. Do své laboratoře nás vpustí v rubrice Z přírodovědecké pracovní. V příspěvku Pozorování živé hmoty nám na příkladu améby ukáže buněčné jádro a v Proudění živého obsahu buněk rostlinných nás seznámí s pohybem cytoplazmy. Obdiv k tematické různorodosti Němcových větších článků vzrůstá při prolísování dalších ročníků Vesmíru. Každá návštěva botanického kongresu či delšího pobytu ve vzdálených místech je provázena zeměpisnou causerií zahrnující nejen popis rostlinstva, ale i dojmy z krajiny, etnografické poznámky, historii a kulturu. V jubilejních příspěvcích a nekrologích Němec soustavně vzpomíná osobnostmi české i mezinárodní vědy.

S přibývajícím ročníky se frekvence Němcových rozsáhlejších příspěvků snižuje. Několik čísel je však třeba zmínit. Celé 7. číslo 11. ročníku Vesmíru (1933) je věnováno oslavám Němcových šedesátin a je uvedeno zdravici prezidenta Masaryka (viz obr.). Nejsou to běžná blahopřejná klíše. Přátelé a spolupracovníci i osobnosti veřejného života, s nimiž se blíže setkal, vzpomínají a hodnotí. Většina přispěvatelů jsou osobnosti akademického světa. Mezi gratulanty však najdeme i ministra školství a osvěty Ivana Dérera, bývalého předsedu vlády Karla Kramáře, ředitele Živnobanky Jaroslava Preisse, předsedu senátu Františka Soukupa a další, sekční šéfy i tajné rady. Všichni přicházejí s osobním poselstvím. Němec patřil mezi společenskou a politickou elitu národa.

Zvláštní kapitolou jsou válečné ročníky Vesmíru. Stojí za pozornost, že kromě menšího rozsahu (koncem války nebyl papír) se v nich nelišily od těch mírových. Nepronikla do nich nacistická ideologie, nezvýšil se objem německých pramenů, až na naprosté výjimky se v nich neobjevují jména protektorátních či říšských činitelů. Čistý štít Vesmíru udrželo Němcovo vlastenectví. Konec války byl na dohled, když v březnu 1945 vychází poslední protektorátní číslo 23. ročníku. Němec v něm uveřejňuje článek Komenského encyklopedické snahy. Idea vševědy, pansofia. Zakončení bezmála symbolické. Ve svobodném Československu vyšel Vesmír poprvé 15. května 1945. Ve zdravici osvoboditelům na titulní stránce se uvádí „slovanská Rudá armáda“, zřejmě reziduum Němcova slavjanofilství, jež dosud nebylo zmíněno. Od 24. ročníku řídil Vesmír Otakar Matoušek, jenž se i v dřívějších ročnících podílel s Němcem na redakci.

O tom, jaký význam Němec přikládal tlumočení vědy a jejích výsledků veřejnosti, svědčí rozsah jeho díla. Sám se nepovažoval za dobrého popularizátora a napsal o sobě, že jeho příspěvky nemají literární cenu a že mu schází vtipnost. Rád bych s ním v závěru polemizoval. S devizou *rem tene, verba sequentur* (drž se věci, slova budou následovat), kterou jsem jako aspirant od něho častokrát slyšel, byl ideálním tlumočnickem přírodních věd. Příkladem.

Redakce děkuje V. Mádlové z Masarykova ústavu — Archivu AV ČR, v. v. i., za vyladění a naskenování archivních materiálů použitých pro ilustraci tohoto článku.

Významnou část faktografických údajů čerpal autor z díla B. Němec, Vzpomínky, Práce z Archivu AV ČR, 2002